

سیاحت‌نامه‌مراغه زبان

سهیلا ناظمی

کارشناس ارشد زبان و ادب فارسی و
دبیر دبیرستان‌های فسا

دکتر محمدعلی آتش سودا

استادیار دانشگاه آزاد اسلامی فسا

چکیده

درس حاکم و فراشان (ادبیات فارسی ۱) برگزیده‌ای از کتاب سیاحت‌نامه ابراهیم بیگ نوشته زین‌العابدین مراغه‌ای است. با توجه به اینکه سیاحت‌نامه کتابی است که کمتر مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و به‌عنوان یکی از آثار ساده‌نویسی عصر مشروطه حائز اهمیت است، نگارنده بر آن است تا ویژگی‌های زبان مراغه‌ای را در سیاحت‌نامه ابراهیم‌بیگ مورد بررسی قرار دهد تا شاید برای استفاده دبیران ادبیات فارسی دوره متوسطه و دانش‌آموزان عزیز مفید واقع شود. روش تحقیق در این مقاله به‌صورت کتابخانه‌ای و براساس مطالعه، یادداشت و فیش‌برداری است.

کلیدواژه‌ها:

سیاحت‌نامه، ابراهیم بیگ، مراغه‌ای، زبان.

سیاحت‌نامه ابراهیم بیگ در سه جلد کاملاً جدا و مستقل نوشته شده و ارزش آن بیشتر از جهت نگاه انتقادی است که به اوضاع نابسامان زمان خود دارد. چنان‌که مراغه‌ای می‌گوید: «تا به حال کسی مطلبی که حاوی حب وطن باشد، نگاشته است.» (مراغه‌ای، ۱۳۸۸: ۵۵۲) و کسروی معتقد است کسانی که ارزش این کتاب پی برده‌اند که در آن روزگار این کتاب را خوانده و آن را به‌عنوان یکی از عوامل بیداری ایرانیان در آن روزگار شناخته‌اند. (کسروی، ۱۳۸۸: ۵۳) مراغه‌ای علاوه بر انتخاب موضوع، از نظر شیوه نگارش نیز تحولی عظیم در ادبیات به‌وجود آورده است. (آرین‌پور، ۱۳۷۲: ۳۱۰). او خود در مورد نثر کتابش می‌گوید: «فواید دیگرش سرمشق اختصار و ساده‌نویسی مطالب است.» (مراغه‌ای، ۱۳۸۸: ۵۵۳)

شیوه نگارش جلد اول با جلد دوم و سوم از هر نظر متفاوت است. در جلد اول، مراغه‌ای از طنز بسیار بهره برده و بسیاری از انتقادهای خود را با لحنی طنزآمیز، بسیار زیبا و تأثیرگذار بیان کرده است اما در جلد دوم و سوم از طنز خبری نیست و قالب بیان، داستانی سوزناک است که هر خواننده‌ای را متأثر می‌کند. درخصوص سیر حوادث داستان نیز باید گفت: «سیر حوادث به‌خصوص در جلد‌های دوم و سوم بسیار کند و ناهموار است و گاهی صورت گزارش و وقایع‌نگاری به خود می‌گیرد.» (آرین‌پور، ۱۳۸۸: ۳۱۰).

پیش از این، یحیی آرین‌پور در کتاب از صبا تا نیما و ملک‌الشعرا بهار در سبک‌شناسی از مراغه‌ای به‌عنوان یکی از آغازگران سبک ساده‌نویسی یاد کرده و مختصری درباره زندگی‌نامه، ویژگی سبکی و اندیشه او آورده‌اند. محمدعلی سپانلو نیز بر کتاب سیاحت‌نامه ابراهیم بیگ مقدمه‌ای نوشته است اما هیچ‌کدام به‌طور مفصل به بررسی ویژگی‌های زبان مراغه‌ای در سیاحت‌نامه ابراهیم بیگ نپرداخته‌اند. مقاله حاضر به بررسی عناصر عامیانه، لحن رسمی، زبان ادبی، عناصر غیرفارسی و آسیب‌شناسی زبان مراغه‌ای اختصاص دارد. سیاحت‌نامه ابراهیم بیگ مقدمه‌ای نوشته است اما هیچ‌کدام به‌طور مفصل به بررسی ویژگی‌های زبان مراغه‌ای در سیاحت‌نامه ابراهیم بیگ نپرداخته‌اند. مقاله حاضر به بررسی عامیانه، لحن رسمی، زبان ادبی، عناصر غیرفارسی و آسیب‌شناسی زبان مراغه‌ای اختصاص دارد.

ویژگی‌های زبان مراغه‌ای در سیاحت‌نامه

زبان نوشتاری سیاحت‌نامه نسبت به دوره‌های قبل بسیار ساده است. عبارت‌های پیچیده و طولانی و جمله‌های پیوسته و پی‌درپی کاهش یافته‌اند و مخاطبان مراغه‌ای مردم عادی هستند. او معتقد است که به اقتضای زمان و با در نظر گرفتن نوع مخاطبان باید ساده نوشت و از کلمه‌های واضح و عبارت‌های ساده استفاده کرد تا باسواد و بی‌سواد بتوانند از کتاب بهره ببرند. مراغه‌ای به شاعران و نویسندگان نیز توصیه می‌کند که اشعار و نوشته‌های ساده بنویسند تا برای همگان قابل فهم باشد.

کتاب از حیث فنی و هنری نقایص و معایب بسیاری دارد اما دارای نثری بسیار ساده و دلپذیر است که خواننده را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بیان کتاب گاه به صورت طنز و گاه جدی است.

از جهت کاربرد آرایه‌های ادبی در سیاحت‌نامه می‌توان گفت که این کتاب ارزش ادبی چندانی ندارد و بیشتر از جهت پرداختن به اوضاع روز خود حائز اهمیت است.

۱. کاربرد عناصر عامیانه

مراغه‌ای از مردم کوچه و بازار است و از زبان مردم عادی یعنی ضرب‌المثل‌ها، اتباع، اصوات و... بهره می‌برد. در اینجا عناصر عامیانه موجود در سیاحت‌نامه را بررسی می‌کنیم.

الف. اسم مصغر: «اسمی است که مفهوم خردی و کوچکی را می‌رساند؛ نشانه تغییر در فارسی چه و ک است که به آخر اسم افزوده می‌شود. در زبان کوچه بازار به آخر مرد و زن هر دو نشانه تصغیر -ک و ه افزوده می‌شود.» (احمدی گیوی و انوری، ۱۳۸۸: ۱۰۵) «این زنکه مثلاً اصفهانی است.» (مراغه‌ای، ۱۳۸۸: ۷۹)

ب. اصوات: «صوت لفظی است که معمولاً از صداهای طبیعی گرفته شده و بیانگر صداهایی از قبیل صوت خاص انسان یا حیوان، صوت خواندن و رانیدن جانوران و صوت به هم خوردن چیزی به چیزی است.» (احمدی گیوی و انوری، ۱۳۸۸: ۱۰۴)

«تاگاه شنیدم در اتاق را طراق طراق می‌زنند.» (مراغه‌ای، ۱۳۸۸: ۳۶۸)

پ. تکرار: تکرار آن است که یک کلمه یا اصطلاح در جمله دو بار تکرار شود. مراغه‌ای در سیاحت‌نامه بسیار از تکرار به جهت تأکید استفاده کرده و می‌توان گفت که تکرار از ویژگی‌های نثر مراغه‌ای است. «دروغ بود که دامن دامن و خرمن خرمن به مجلس می‌افشاند.» (همان: ۷۵)

ت. اتباع: «اتباع در لغت به معنای در پی کسی رفتن و پیروی کردن و در اصطلاح دستور، لفظی است مهممل و بی‌معنی فاقد معنی روشن که به دنبال اسم یا صفت می‌آید برای تأکید و گسترش معنی آنها یا بیان نوعی مفهوم جنس و قسم.» (احمدی گیوی و انوری، ۱۳۸۶: ۱۰۰). «گفتم پول و مولی در بساط نیست.» (مراغه‌ای، ۱۳۸۸: ۷۳)

ث. ضرب‌المثل: ضرب‌المثل به معنای مثل زدن، مثل آوردن و داستان زدن است (فرهنگ معین، ذیل کلمه). ضرب‌المثل در میان مردم عادی بسیار رایج است؛ زیرا با وجود لغاتی محدود، بار معنایی وسیعی دارد. مراغه‌ای در سیاحت‌نامه از ضرب‌المثل‌های بسیاری استفاده کرده است.

«سالی که نکوست از بهارش پیداست.» (مراغه‌ای، ۱۳۸۸: ۵۶۰)

ج. شبه‌جمله: اگر بخواهیم حالت‌های روحی و درونی خود چون شادی، تعجب، درد، افسون و مانند آنها را بر زبان بیاوریم، معمولاً از کلمه‌هایی همچون به، وه، آه، آخ و جز آن استفاده می‌کنیم که این کلمات را شبه‌جمله یا صوت می‌گویند.» (احمدی گیوی و انوری، ۱۳۸۶: ۱۶۶) «بار کاللا! باید خورد و خوراند.» (مراغه‌ای، ۱۳۸۸: ۳۴۰)

چ. شکسته‌نویسی

در زبان عامیانه گاهی کلمات خرد می‌شوند؛ یعنی یک یا چند حرف از کلمه می‌افتد یا حرفی به حرف دیگر تبدیل می‌شود. شکسته‌نویسی یکی از ویژگی‌های نثر مراغه‌ای است و کاربرد آن بیشتر در نقل قول‌هاست. اوی به جای آهای: «یکی از آن میان صدا کرد: اوی هم‌شهری، بلیت خودتان را بیاورید.» (همان: ۵۳)

سیاحت‌نامه از حیث فنی و هنری نقایص و معایب بسیاری دارد اما دارای نثری بسیار ساده و دلپذیر است که خواننده را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بیان کتاب گاه به صورت طنز و گاه جدی است